

מילת התינוק האדום

ד"ר יעקב לוי

קטן החולה אין מוהלין אותו¹. בין המחלות הנזכרות בהלכה זו, שתיים הן שצבע מראה העור הוא הקובע: ² ירוק ביותר ואדום ביותר. "קטן שנמצא בשמיני שלו ירוק ביותר, אין מלין אותו עד שיפול וכו', וכן אם היה אדום ביותר וכו'". רופאי זמננו השתדלו לסווג את המחלות הללו בין המחלות הידועות היום. דיון זה אינו מענין מבחינה רפואית-היסטורית בלבד, אלא הוא עשוי להביא גם לידי תוצאות מעשיות-הלכתיות, אם — לדעת הפוסקים — ישמשו חקירות אלה כמורה דרך להלכה.

בענין הילד הירוק נסיתי לברר את טיב המחלה³, ולזהותה עם הצהבת הורסת דם הילודים⁴.

בענין הילד האדום אנסה למצוא פתרון במאמרים הבאים.

הרמב"ם פוסק: אם היה אדום ביותר, כמי שצבעו אותו, אין מלין אותו עד יבלע בו דמו, ויחזרו מראיו כשאר הקטנים, מפני שזה חולי הוא. והשולחן ערוך מוסיף: סימן שלא נבלע דמו באיבריו, אלא בין עור לבשר.

מקורה של ההלכה הוא במסכת שבת⁵: ואמר אביי, אמרה לי אם, האי ינוקא דסומק דאכתי לא איבלע ביה דמא, ליתרחו ליה עד דאיבלע ביה דמא ולימהלוה. דתניא, אמר רבי נתן, פעם אחת הלכתי לכרכי הים, ובאת אשה לפני שמלה בנה הראשון ומת, שני ומת, שלישי הביאתו לפני. ראיתיו שהוא אדום, אמרתי לה, המתניני לו עד שיבלע בו דמו. המתנינה לו עד שנבלע בו דמו, ומלה אותו, וחיה, והיו קוראין אותו "נתן הבבלי" על שמי. (רש"י ד"ה לא איבלע ביה דמא: בבשרו, דעכשיו כל דמו מצוי בין עור לבשר, וכשמוהלין אותו יוצא כל דמו).

נוסח שונה קצת מנוסח הגמרא אנו מוצאים אצל הרי"ף⁶, בתוספת המלים: והצצתי בו, ולא ראיתי בו דם ברית⁷. המאירי מסביר את התוספת, שיש חשש שיצא הרבה דם ממנו דרך מילתו עד שיסתכן. ומה שנאמר "הצצתי בו ולא ראיתי בו דם ברית", כלומר הראוי לצאת מצד הברית לבד.

ר' נתן ראה, כנראה, גם חסרון-מה בקיום המצוה בהזכירו "דם ברית", כי אחרת מדוע הוא מזכיר את הענין החשוב, הסיכון ע"י איבוד דם רב, רק בעקיפין.

יכול גם להיות, שנוסח הרי"ף בא להשוות את הלשון שבמקרה התנוק האדום ללשון שבמקרה התינוק הירוק שבאותה ברייתא, אשר גם בו הוא אומר "לא ראיתי בו דם ברית". שם היתה המניעה בגלל איכות הדם, הדם היה בצבע צהוב (ע"י ערוב צבע המרה — לדעתי), או לדעת אחרים⁸, היתה המניעה בגלל כמות הדם המועטה, שהוכחה ע"י חיורונו של הקטן, כתוצאה מחוסר דם.

אולי אפשר להסביר את התוספת גם כך: ר' נתן ראה, שכמות גדולה של דם התאסף בין העור ובין הבשר (רש"י ד"ה לא איבלע, שו"ע יו"ד, רס"ג, א').

ולא יהיה די דם באיבריו, כולל גם באבר המילה, ולכן לא ראה ר' נתן מספיק דם ברית.

ראוי לציין, שבנוסחאות עתיקות הנוסח הוא כמו ברי"ף⁹. הסיפור של ר' נתן מענין אותנו גם מנקודת מבט אחרת. נכללת בתוכו גם הבעיה של "מתו אחיו מחמת מילה" — המילה היתה מסוכנת גם עפ"י החוקה של מיתת שני הבנים הראשונים. דין זה לא נלמד ישירות מהברייתא של ר' נתן, אלא מברייתא אחרת במסכת יבמות¹⁰. וכך אנו שונים שם: מלה הראשון ומת, שני ומת, שלישי לא תמול, דברי רבי; רבן שמעון בן גמליאל אומר, שלישי תמול, רביעי לא תמול.

בברייתא לא נזכר שום גורם של מחלה. החוקה היא הקובעת. רק בגמרא, בהמשך השקלא וטריא לברייתא זו, נזכרת חולשת המשפחה כגורם אפשרי.

היוצא לנו מזה, שלפנינו שני מקורות גפרדים לשתי הלכות שונות בענין דחיית המילה: א. מחלה (תינוק אדום) — בלתי תלויה בחוקה¹¹; ב. חוקה (מיתת האחים) — בלתי תלויה במחלה¹².

על יסוד נתונים אלה חשב ד"ר י. ל. קצנלסון¹³ לזהות את מחלת הילד שראה ר' נתן ואת מחלת בני משפחתו עם מחלת הדממת (הימופיליה¹⁴). החולים במחלה זו נוטים לדימום מוגבר כתוצאה מחוסר חומר מקריש בדם. רק זכרים סובלים ממנה, אבל היא מועברת כמחלה תורשתית במשפחה ע"י הנקבות — אמהות אשר בעצמן אינן חולות בה.

לפי זה היה מהלך מחשבותיו של ד"ר ק. כדלהלן: לפנינו תינוק אדום ביותר, כנראה סבל משטפי דם, שני אחיו מאותה אם מתו מחמת מילה. קרוב להניח, שמתו גם הם מאותה מחלה, משטפי דם. כך אנו מבינים את הנחתו, שהמשפחה סבלה מהימופיליה תורשתית. בטחונו באבחנתו גבר עוד בראותו שלפי הברייתא ביבמות הוכח ברורות, שדרכי התורשה של המחלה היו ידועות לחכמינו ז"ל. בברייתא עצמה לא נזכר הדימום כסיבת מותם של הבנים הראשונים, אבל בהמשך הגמרא שם נאמר: איכא משפחה דרפי דמא, ואיכא משפחה דקמיט דמא. לדעת ד"ר ק. אנו צריכים להבין מדברים אלה, שדמם של בני משפחה כזאת הוא נוזל וקשה-קרישה, וכך הם נוטים לדימום מוגבר.

והנה, לדעתו הוכח, שכבר בימי התנאים היתה ידועה לחכמינו ז"ל מחלת ההימופיליה, אשר לפי חכמי ההיסטוריה הרפואית ידועה רק כמאתיים שנה, אבל אם נגש בעין הביקורת המדויקת לנימוקי התיאוריה של ד"ר ק., נמצא שאין יסוד מוצק לאף אחת מהוכחותיו. לתיאוריה זו שתי אבני יסוד: א. מדובר על מחלת דימום; ב. מחלה זו היא תורשתית.

א. לא התנאים ולא האמוראים מזכירים, שהיה דימום או סכנת דימום. אילו היה שטף דם סיבת מותם של הילדים הראשונים במקרה של ר' נתן, איך זה

אפשרי, שגם אם-הילדים וגם הרב היו שותקים מאירוע דרמטי כזה? קול הדמים צועק! בדרך כלל נדיר דימום כסיבת המות מחמת מילה¹⁵. כשהרמב"ם בא לנמק את ההלכה "מתו אחיו מחמת מילה" היה עליו להצביע על סכנת הדימום. אבל אצל התינוק האדום הוא רק מנמק "מפני שזה חולי הוא", וב"מתו אחיו" הוא מפרש "מחמת מילה — שהכשילה את כוחו". ועל חולשה כזאת אמרו "איכא משפחה דרפי דמא". כך הבינו חכמינו ז"ל את המאמר¹⁶, ולפי זה הסברתי אותו לעיל.

רפה — פירושו חלש (החזק הוא הרפה¹⁷), "רפי דמא" היא חולשת כח החיים, כי הדם הוא הנפש¹⁸. ביאור זה סותר את פירושו של ד"ר ק. המגביל את כח החיים שבדם רק לסגולת קרישת הדם.

גם מבחינה לשונית אין פירושו מתיישב על לשון בני אדם. אין אומרים "יש כאלה ויש כאלה", אלא על דברים הדומים במספרם פחות או יותר. מספר המשפחות החולות בהימופיליה ביחסם למשפחות בריאות הוא כאחד לכמה אלפים. במקרה כזה אין לשונם של בני אדם לומר: איכא משפחה ואיכא משפחה.

לכן אין מתקבל על דעתנו גסיונו של ד"ר ק. לראות במיתת הבנים בסיפורו של ר' נתן ובהלכה "מתו אחיו" — תוצאה מדימום מופרז.

ב. גם כשנסתכל על השערת ההימופיליה מזוית מבטו של מדע התורשה לא גרויה כלום. יסוד מחלת ההימופיליה הוא, שחסר בדם חומר חשוב הגורם לקרישתו. חומר זה נקרא גורם VIII¹⁹. חסרון זה מופיע רק אצל זכרים, מפני שהוא קשור עם הכרומוזום (נושא התורשה בתא) של מין הזכר. ולכן מובן, שרק זכרים סובלים מהמחלה, והאם עצמה, אשר מעבירה את המחלה לבניה, אינה חולה בה.

אין בידינו הוכחה מדברי תו"ל במקרים הנ"ל, שהעברת החזקה מופעלת רק ע"י האם. יש בענין זה חילוקי דעות בין הפוסקים. אין בדעתי להכנס כאן לעניני הלכה, אין לי האפשרות ואין לי הסמכות לכך. אני מזכיר את הדברים רק באותה מידה, שיש בהם צורך לביקורת התיאוריה של ההימופיליה.

יסודי חילוקי הדעות היא הבעיה איך להבין את הברייתא ביבמות: מלה הראשונה ומת וכו'. לשון נקבה — מלה — עשויה לרמוז על כך, שהחזקה מופעלת רק ע"י האם ולא ע"י האב²⁰. נראה שזוהי דעת הרמב"ם²¹, ובכל זאת אין אנחנו יכולים, אפילו לשיטתו, לראות בחזקת האם תופעה של מחלה תורשתית כי הרי הוא מנמק במפורש את החזקה בחולשה כללית במשפחה, כתוצאה מהמילה.

לעומתו, אין השולחן ערוך רוצה להבדיל בין החזקה ע"י האב ובין החזקה ע"י האם²². (ואת לשון הנקבה שבברייתא יש להסביר בכיוון אחר, אולי על בסיס סוציולוגי). ואם אין הבדל בחזקה זו בין העברתה ע"י האם ובין העברתה ע"י האב, הרי אין אז הוכחה ממנה למחלת ההימופיליה, כגורמת למיתת הבנים, כי היא מועברת רק ע"י האם.

בסתירה גמורה לתיאוריה של ד"ר ק. עומדות גם תוצאותיהם של חקירות וניסויים קליניים של המדע החדש בענין ההימופיליה. הן אינן תואמות את התיאור שבגמרא. ההימופיליה היא מחלה תורשתית שאינה עוזבת את החולה, בדרך כלל, כל ימי חייו. רק במקרים מיוחדים היא נחלשת אחרי שנים רבות.²³ וא"כ איך היה יכול ר' נתן לתת לאשה סיכויים למול את בנה, באומרו: "המתיני לו עד שיבלע בו דמו"? ואיך נתאמתה הבטחתו, שמלו את הילד והבריא תוך זמן סביר, כאשר קראו לו את שמו?

זאת ועוד. ילודים ממשפחות הימופיליות גולדים בצבע עור גורמלי בלי שום דימום. כי כל זמן שהעובר ברחם אמו — מגן עליו עדיין הגורם VIII, הנמצא בדם האם. גם בשעת הלידה עדיין מגן עליו עד כדי כך, שאפילו דימומים מוגברים מהטבור נדירים מאד.²⁴ וא"כ איך נבין הנחה מלאכותית זאת:²⁵ בשעה שהקשתה ללדת, נלחץ גופו בין כתלי הרחם, ובעת החיכוך נעשו חבורות אדומות על כל בשרו.

על יסוד רופף זה רצה ד"ר ק. עוד להרחיק לכת ולשנות את ההיסטוריה הרפואית על ידיעות ההימופיליה, אשר לפיה ידועה המחלה רק כמאתיים שנה. לפי השערתו ידעו ממנה כבר בימי התנאים הרבה מאות שנה לפני זה. אפשר להבין איך הוא בא לידי טעות. הוא מודה בעצמו, שעד ימיו לא נחקרו הרבה מקרים, ואז עדיין לא נודעו השינויים שבדם. וכן אפשר להבין שגם פרויס²⁶, שכתב ספרו באותו זמן, בא לידי אותה טעות, וכן הרב ד"ר ע. יעקובוביץ²⁷, ששאב את מימיו מספרות הדורות שקדמו לו, ולא ממקור המדע החדש²⁸.

על אגדת ההימופיליה, אשר כאילו נזכרת כבר במקור תלמודי, אבד הכלה, ומוטב שתיחקק מהספרות החדשה. עלינו לחפש, איפוא, מחלות אחרות המונעות את המילה במקרה של תינוק אדום.

*

ראינו, איפוא, שלפני יובל שנים לא הצליח הנסיון לזהות את מחלת התינוק האדום עם מחלת ההימופיליה. ובכן נבדוק איך נראית בעייתו של התינוק האדום בעיני רופא בן זמננו, המחונן עפ"י המדע החדש, בעיני רופא ילדים הרואה ילודים כאלה ומטפל בהם, ואשר למד את יסודותיה של ההימטולוגיה (המדע העוסק בתכונות הדם ובמחלותיו).

מאמר מענין בנידון הופיע לפני זמן מה מפרי עטו של הרופא ד"ר ד. ארליך²⁹. הוא טוען, שהמחלה שראה אותה ר' נתן ידועה לרופאי זמננו כמחלת דם בשם "פורפורה"³⁰, אשר נגרמת ע"י הפרעות בקרישת הדם, ותלויה בחוסר טסיות דם. מחלה זו היא משפחתית. אלו הם יסודות אבחנתו של ד"ר ארליך.

אין בידי הוכחות נגדיות להנחתו. מאידך אינני משוכנע שהנחתו זו היא האפשרות היחידה לזיהוי המחלה.

א) הפורפורה אינה מופיעה דוקא בצורה שמתאר אותה ר' נתן — ראיתי שהיא אדום — אלא ככתמי דם נפרדים בעור; ב) גם בסיפור האם על האחים שמתו, היא אינה מדגישה שמתו מחמת דימום, אעפ"י שרגלים לדבר שכך היה; ג) אפילו אם נניח זאת, עלולות להיות גם סבות אחרות להופעת הפורפורה, למשל סיבה המבוססת על צהבת הורסת דם הילודים³¹. יכול גם להיות, שהפורפורה מופיעה אצל הילוד כתוצאה מאלח (ספסיס), והסביבה המשפחתית הזיהומית עלולה להיות הגורם להופעת המחלה בצורה משפחתית.

בכל אופן, מהוה מאמרו של ד"ר ארליך התקדמות בהשקפה המדעית מבחינתה ההיסטורית של הרפואה, ואין בדעתי להתוכח אתו על אבחנתו. דברי מכוונים בעיקר לביורר ההלכה בנוגע לילד האדום, ובכדי להגיע לביורר המושג "תינוק אדום" ברצוני להביע דעותי של רופא בן זמננו על העניינים הללו.

★

תיאור הפוסקים ל"ילד האדום" אינו ברור כל צרכו. לשון הגמרא הוא: האי ינוקא דסומק, ופירש רש"י: כל בשרו אדום. וכן שם בגמרא: ראיתי שהיא אדום. לשון הרמב"ם הוא: אם היה אדום ביותר, כמי שצבעו אותו. רבנו מנחם המאירי בפירושו לגמרא כותב: קטן הנראה בשמיני שלו אדום הרבה. ר' יעקב הגוזר³² פירש את הגמרא: והיה מראה כל גופו אדום. וכן שם: מראה אדום; פירושו דומה לורד.

יש לתמוה, שבענין כה חשוב מקצרת ההלכה כל כך. מדובר, מצד אחד, על דחיית מצוה מדאורייתא — מילה ביום השמיני, ומאידך גוגעת ההלכה בענין חמור ביותר — פקוח גפש. בודאי אי אפשר להגיע לאבחנת המחלה עפ"י התיאורים הקצרים הנ"ל.

לפענ"ד לא שמו חכמינו ז"ל את לבם בקביעת ההלכה של הילד האדום להגיע לאבחנת איוו שהיא מחלה. הם לא התכוונו למחלה מסוימת, אלא הם רצו לתאר לפנינו איזה סימן (symptom) העלול להיות אצל ילודים, ואשר מהוה אזהרה לסכנה. סימן כזה יוכל להצביע על מחלות שונות, כמו מחלות דימום למיניהם³³, או מחלת דלקת בעור למיניהם³⁴. אם הוא נראה "כמי שצבעו אותו", הרי הוכחה המחלה — מפני שזה חולי הוא³⁵.

הצד השהו שבמחלות הללו הוא, שהדם לא נשאר בתוך כלי הדם, אלא חלקי הדם יוצאים מהם אל סביבתם לתוך הרקמות שבין העור החיצון לבשר. ראינו לעיל, שכך גם הגדיר רש"י את התופעה: לא איבלע ביה דמיה בבשרו, דעכשיו כל דמו מצוי בין עור לבשר וכו'. שם הדם נשאר זמן מה, וכל זמן שדמו לא נבלע משם באיבריו, הסיכון עוד עומד בעינו — ובעיקר, סכנת דימום חזק. רק אחרי שהדם שברקמות נבלע כבר באיברים, ומראה הילד כשאר הילדים הבריאים, אפשר להניח כי אין עוד סכנה.

אך הלכה זו, לדחות את המילה בגלל האודם שבעור התינוק, מוגבלת בתנאי אחד: שהאודם יהיה יותר מהרגיל. כל רופא ילדים יודע, שמלבד המחלות

הבלתי מצויות הללו, אפשר להבחין גם בהופעת אודם בעור, שהוא בגדר הרגיל, אצל התינוק אחרי הלידה³⁶. הילד הוא בעצם בריא, והאודם נשאר רק ימים ספורים. מצב כזה אינו מזיק לילוד, כי האודם נגרם על ידי גודש דם בתוך כלי הדם שבעור, והוא גבלע בדרך כלל תוך זמן קצר — ימים אחדים — דרך כלי הדם לתוך האיברים. אין סכנה מיוחדת במילת תינוק כזה, אף אם כולו אדום.

למעשה יש איפוא לדון, איד יוכל המוהל, המחליט על תאריך המילה, להבדיל בין האודם הרגיל לבין ה"אודם ביותר". החלטה כזאת תהיה סובייקטיבית, לפי נסיונו האישי של המוהל. אוכל לתאר לעצמי שבמקרה מסויים יאמר מוהל אחד, שלפי נסיונו הוא האודם עדיין רגיל הוא, בעוד שמוהל שני יחליט, שלפי נסיונו האודם שלפניו הוא כבר יוצא מן הכלל. איך אפשר לעזור למוהל לצאת מהמבוכה הזאת?

חכמינו ז"ל אמרו כי החכמה — בה"א הידיעה — היא חכמת התורה, וחכמות אומות העולם אינן אלא טבחות ורקחות, העשויות להקל על לימוד התורה וקיום מצוותיה.

חשבתני, איפוא, אולי נמצא בדרכי המדע החדש גם הישג העשוי להיות לנו לעזר בענינו של התינוק האדום. יגעתני ומצאתי מכשיר קטן, שמשתמשים בו במעבדות רפואיות לבדיקות מיקרוסקופיות, והוא חתיכת זכוכית קטנה בצורת מלבן, הנקראת "זכוכית גושאת"³⁷. הרופאים יכולים להשתמש בו גם לתכליות אחרות, ובמקרה שלנו יוכלו גם לאבחן על ידו את טיבו של האודם שבעור. כאשר ישימו זכוכית זו על העור האדום בלחץ מה, והאודם נעלם כתוצאה מהלחץ, הרי זה סימן שהדם נלחץ לתוך כלי הדם, אשו בהם היה גודש מקודם. העור נראה עתה כעור רגיל, וזוהי ההוכחה שהאודם שמקודם לא הצביע על מצב מחלה. התינוק בריא, ואפשר למולו.

אבל אם האודם לא נעלם כתוצאה מהלחץ, הרי זה מוכיח שהדם כבר יצא מכלי הדם לסביבתם, ואין זה כבר בגדר הנורמלי. האודם החזק שראוהו המוהל לא היה אודם רגיל, אלא סימן למחלה. היות והדם יצא מכליו ועדיין לא נבלע באיברים, יש לחשוש, שגם במילה יצא יותר מדי דם ע"י החיתוך. וביותר יש לחשוש אם עפ"י האודם שבעור היה מקום לחשוש לנטיה לדימום, ודבר זה עלול לסכן את התינוק. זהו היסוד למחלה אשר עליה מדובר בהלכה. רק אם כעבור כמה ימים או שבועות ייבלע הדם מהסביבה לאיברים, וכבר נעלם האודם, אפשר להניח שגורם המחלה אינו פועל כבר. ואז אפשר למול, כי אין כבר סכנת שטף דם. המוהל יוכל להוכח בכך, כאשר הבדיקה ע"י לחץ הזכוכית תהיה שלילית, ז.א. שאחרי הלחץ נראה העור כעור כל הילודים הבריאים. (הגורם לאודם המועט, שאולי עוד היה בעור בלי לחץ הזכוכית, היה גודש דם בעורקים ולא מחלה).

איני יודע אם אפשר להשוות את הממצאים הרפואיים עם פרטי ההלכה. על כך ידונו מומחי ההלכה, פוסקי ההלכה³⁸. אין בדברי כי אם הצעת רופא

מחוסרת כח הכרעה, כי אין מתפקידו של רופא להחליט החלטות הלכתיות. אם הרבנים המוסמכים יסכימו לדרך זו, תהיה בכך הקלה גדולה למהלכים, שיכלו להבחין בין-רגע אם האודם שלפניהם הוא אודם רגיל או "אדום ביותר".

✱

ראינו שהרמב"ם השתמש בברייתא של ר' נתן³⁹ רק לביסוס ההלכה בענין הילד האדום, אבל הוא הניח בצד אותו חלק מהברייתא, שבו מדובר על סיפור האם על מיתתם של שני ילדיה הקודמים. בענין זה הולך הרמב"ם בעקבות הגמרא, שגם היא אינה מביאה את הברייתא אלא כהוכחה בענין האי ינוקא דסומק וכו', ושותקת. כאן לגמרי בענין הדין של אחים שמתו מחמת מילה⁴⁰. ולפי זה קובע הרמב"ם: וכן אם היה אדום ביותר, כמי שצבעו אותו, אין מלין אותו עד שיבלע בו דמו, ויחזרו מראיו כשאר הקטנים, מפני שזה חולי הוא. הוא אינו מזכיר בהלכה זו כתנאי שמתו גם אחיו. משמע, שדחיית מילתו היא רק בגלל מחלתו הוא.

אולי אפשר להוסיף, שהרמב"ם השתמש בחלק זה של הברייתא — סיפור האם על מיתת שני ילדיה הקודמים — בניסוח ההלכה השניה⁴¹ בענין מתו אחיו מחמת מילה: אלא ממתינים לו עד שיגדל ויתחזק כוחו.

✱

אשמח אם הצעתי תהיה בהתאם להלכה, ואזכה בכך לעזור במעט למהלכים, בהחלטתם אם לדחות את המילה לזמן מה, או לקיים את המצוה של מילה בשמיני.

ספרות

1. משנה, שבת, קל"ו, ע"א.
2. רמב"ם, הלכות מילה, פ"א הי"ו ושולחן ערוך, י"ד, סי' רס"ג, א'.
3. "נועמי" תשכ"ו.
4. *Cterus haemolyticus neonatorum*.
5. שבת, קל"ו, ע"א, וכן חולין מ"ו, ע"ג.
6. על הגמרא שבת, שם.
7. הביח מחק המלה "ברית".
8. תניא רבתי, וארשא 1879, הלכות מילה, סי' צ"ב (ועי' "זכור הברית" סימן י' כ"ו, ע' 78).
9. כתב יד מינכן ואוקספורד. אולם בחולין מ"ז חסר בכ"י רומי. ובדפוס המבורג: לא ראיתי בו דם ברית. תודתי ל"ד הרב הרצוג", שאיפשר לי לעיין בארכיונו.
10. יבמות ס"ד, ע"ב.
11. לפי הרמב"ם בהלכות מילה, פ"א, הי"ו.
12. שם הלכה י"ח, וראה "כסף משנה", שם. המקור השונה לשתי ההלכות עשוי להשפיע על השאלה, אם חייבים למול אחרי שהמילה נדחתה פעם. אם עברה אדמיתו של

- התינוק חייבים למול כמו במקרה של חלצתו חמה. אבל אם מתו אחיו מחמת מילה אין הסיבה ידועה תמיד. ולכן יכולה להיות ההלכה לא תמול לעולם. (עי' גודע ביהודה, מהד"ת, יו"ד, קס"ה, ושו"ת כתב סופר, יו"ד, רמ"ה).
- י. ל. קצנלסון, התלמוד והכמת רפואה, ברלין, תרפ"ח, ע' 226 ואילך. 13.
- Haemophilia. 14.
- H. J. Zimmels, Magicians, Theologians and Doctors, London, 1952, p. 224. 15.
- הוא מביא „הבצלת השרון“, מהדורה שניה מס' 32, ועוד.
- בית יוסף, יו"ד, רס"ג ד"ה אשה שמלה. 16.
- במדבר י"ג, י"ח. 17.
- דברים י"ב, כ"ג — בלשוננו הייתי אומר: קונסטיטוציה חלשה. 18.
- factor VIII. 19.
- עי' בית יוסף, שם, ד"ה ומ"ש ל"ש וכו'. 20.
- הלכות מילה, מ"א הי"ח. וראה שם, כסף משנה, ד"ה וממה שאמרו. 21.
- יורה דעה רס"ג, ב', עפ"י ר' מנחם המובא בבית יוסף הג"ל. וכן בשלטי הגיבורים, שבת קל"ד ע"א. ועיי"ש הכרעת הרמ"א. ספרות הלכתית נוספת ראה אצל צימלס (עי' הערה 15). 22.
- M. M. Wintrobe, Clinical Hematology, 5th Ed. Philadelphia, 1962, p. 871. 23.
- שם, ע' 865. 24.
- ראה הערה 13, ע' 232. 25.
- S. Preuss, Biblisch-Talmudische Medizin, Berlin, 1911, p. 285. 26.
- הרב ד"ר עמנואל יעקובוביץ, הרפואה והיהדות, ירושלים תשכ"ו, ע' 246. 27.
- איני מבין מדוע הרב המחבר דוחה כאילו במחזי יד את דעותיו של צימלס, המבוססות על הרמב"ם ושאר הפוסקים הנזכרים לעיל, שאין הוכחה לכך שסיבת מית האחים היה דימום. 28.
- ד"ר ד. ארליך, התלמוד על פורפורה של הילוד, הרפואה, כרך ע"ו, חוב' א, עמ' 21. 29.
- Purpura Thrombopenica. 30.
- עי' נועם, חלק י', תשכ"ו, ע' קס"ה וכן: 31.
- M. M. Weintraub, Clinical Hematology, וכן ע' קס"ח, וכן 5th ed., Philadelphia, 1962, p. 157. הכותב: במקרים קשים יותר (של צהבת הורסת דם ילודים) עלולים להופיע דימומים בצורת פורפורה, כסימן בולט למחלה. 32.
- זכרון ברית לראשונים, כללי מילה (ע' 56, וע' 120). הובא ב„ספר הברית“ להגרמ"ב פירוטינסקי, ניו יורק תשל"ג, ע' קי"א. 33.
- על המוהל לדעת שמלבד דין הילוד האדום, יש עוד מקרים שבהם מתגלה נטיה לשטף דם אצל הילוד, למשל בהופעת כתמי דם בעור, או בנטיה משפחתית לדימומים. במקרים כאלה ידע המוהל להתקשר בעוד מועד עם רופא, ועל ידי בדיקות במעבדה ניתן להבהיר בקלות אם המילה מסכנת. 34.
- Erythrodermia desquamative, purpura septica, erysipelas, Dermatitis כמו 34.
- exfoliative, morbus hemoliticus neonatorum
- רמב"ם שם. 35.
- Erythema Neonatorum. 36.
- באנגלית Glass slide, בגרמנית: Object traeger. 37.
- לפי הוראתו של הרב הגי' ר' שלמה זלמן אויערבאך שליט"א, אפשר לסמוך על הבדיקה שהצעת, אם האדמימות היא כזאת שאינה יוצאת הרבה מגדר הרגיל. אך אם לדעת המוהל יצאה האדמימות בהרבה מגדר הרגיל, עליו לדחות את המילה. 38.
- ראה הערה 5 לעיל. 39.
- עליו מדובר ביבמות, ס"ד, ע"ב. 40.
- ראה הערה 12 לעיל. 41.